

TJAŠA JAKOP

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti

Novi trg 2, SLO-1001 Ljubljana

tjasa.jakop@zrc-sazu.si

IZBRANO IZRAZJE IZ MLINARSKE IN SIRARSKE TERMINOLOGIJE V SLOVENSКИH NAREČJIH

V prispevku so predstavljeni narečni leksemi iz pomenskega polja 'mlinarstvo', tj. izrazje za pomen 'mlin', 'mleti', 'moka', 'otrobi' in 'koruza' ter 'sirarstvo': besedje za pomene 'sir', 'skuta', 'sirotka' in 'sesiriti se'. Jezikovno gradivo s slovenskega jezikovnega območja (zbrano za *Slovenski lingvistični atlas*) kaže na veliko narečno raznolikost. Večina narečnih leksemov je slovenskega izvora. Največ prevzetih besed predstavljajo germanizmi (npr. *mohant* in *mohot* 'sir (za mazanje)', *žur* oz. *žura* ali *cmer* 'sirotka'), na zahodu (primorska narečja) pa najdemo tudi romanizme (npr. *špres* 'skuta', *frmenta*, *frmentin* ali *frmenton* 'koruza', *semola*, *šemole* in *šemolini* 'otrobi').

1. Slovenski lingvistični atlas

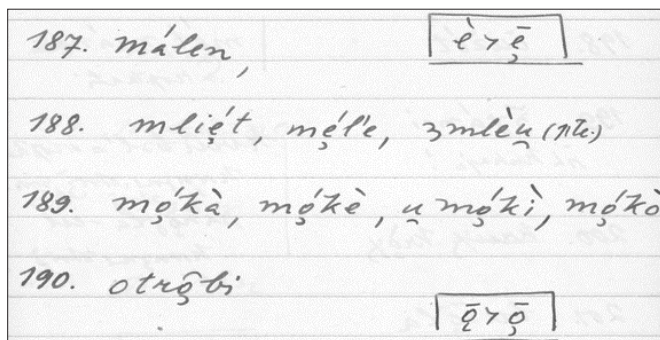
Prispevek¹ se temelji na narečnem gradivu, ki ga od 1946 dalje slovenski jezikoslovci zbiramo za *Slovenski lingvistični atlas* (SLA). SLA je eno temeljnih del slovenske dialektologije in nastaja na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Od leta 2011 so že objavljeni zvezki SLA (SLA 1 in SLA 2) dostopni tudi na portalu Fran.si (<https://fran.si/>); večino gradiva v tem prispevku bo avtorica objavila tudi v okviru SLA 3 *Kmetovanje: orodje, opravila* (2023).

Sistematično zbiranje gradiva za *Slovenski lingvistični atlas* je predvidel že Fran Ramovš leta 1934, ki je pripravil obsežno vprašalnico; leta 1961 jo je dopolnil Jakob Rigler. Vprašalnica obsega 870 oštevilčenih vprašanj; skupaj

¹ Prispevek je nastal v okviru projekta i-SLA – Interaktivni atlas slovenskih narečij (L6-2628, 1. 9. 2020–31. 8. 2023, ARRS in SAZU, <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/i-sla-interaktivni-atlas-slovenskih-narecij>) in programa Dediščina na obrobjih: novi pogledi na dediščino in identiteto znotraj in onkraj nacionalnega (P5-0408).

s podvprašanji jih je skoraj 3000. Vprašanja so razdeljena na 16 poglavij oz. pomenskih polj: telo, obleka, hiša, vas, prazniki, orodje, živina, rastline, planina, bolezni, čas, pokrajina, družina, štetja in razno (1–666) ter gramatična vprašanja (700–870); po SLA 1.1: 13.

Z zapisovanjem na terenu je leta 1946 pričel dialektolog Tine Logar, ki je zapisal približno 200 govorov. Kasneje so gradivo zapisovali še drugi jezikoslovci in dialektologi (npr. Jakob Rigler), pa tudi študenti. Mreža raziskovalnih točk je z leti rasla in danes obsega 417 krajev (od tega jih je 78 zunaj državnih meja Republike Slovenije); zadnje desetletje gradivo zbiramo predvsem dialektologi z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. Odgovori so zapisani v slovenski narečni transkripciji, ki se je z leti spreminjala.

Zapis Tineta Logarja za Livek (nadiško narečje, T076)² iz leta 1958.

2. Narečno gradivo iz mlinarske terminologije ter izvor leksemov

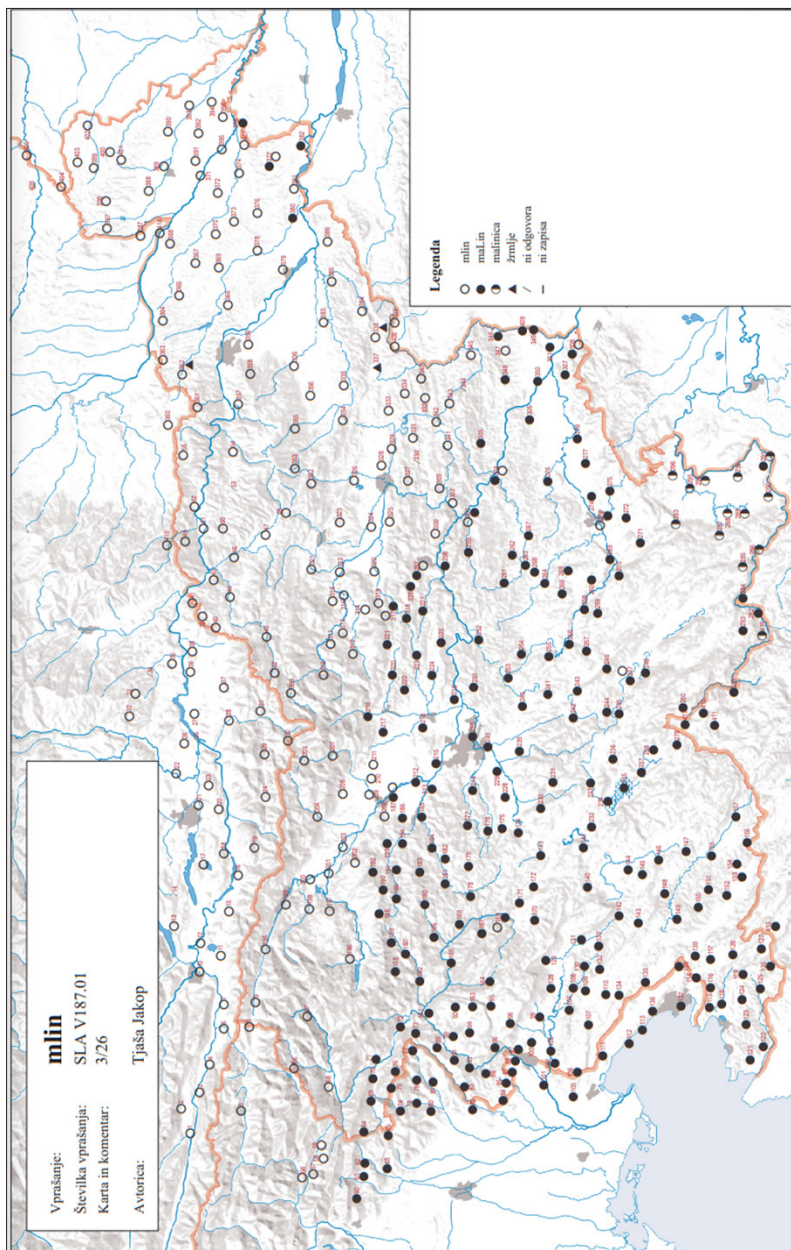
Mlin

V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) ima leksem *mlin* (knjižno slovensko *mlín*) pomen 'naprava za mletje žita'; za ta pomen sta najpogostejša leksema *mlin* in *malin*. Po gradivu za SLA (gradivo za V187³ 'mlin') vidimo, da v belokranjskih narečjih prevladuje leksem *malinica*. Leksem *žrmlje* s pomenom 'ročni mlin' je zapisan le v treh točkah štajerske narečne skupine. Leksema *mlin* in *malin* imata izvor v latinski obliki: latinsko *molīnum*, *molīna* 'mlin'; kot tudi belokranjska oblika *malinica*, ki je izpeljana iz oblike *malin* (z dodano pripono *-ica*). Leksem *žrmlje* (Npl) je slovanskega izvora: *žbrmlĕ ≤ *žbrnǔvĕ (kolektiv) 'žrmlje, ročni mlin' ← *žbrny, Gsg *žbrnǔve 'žrmlje' (SES) / < *žbrmlĕ ← *žbrvna ≤ *žbrnǔva ← *žbrny, Gsg *žbrnǔve (ESSJ).⁴

² Veliki T pred trimestno številko (od T001) pomeni točko kraja iz mreže za SLA.

³ Veliki V označuje številko vprašanja iz vprašalnice SLA (npr. V187).

⁴ Rekonstrukcije so narejene predvsem na podlagi SES in ESSJ. V gradivu so navedene fonetično poknjžene oblike narečnih leksemov, ki jim sledijo: 1) njihov praslovanski predhodnik

Karta 1. Karta za samostalnik *mlin* (avtorica: Tjaša Jakop; za SLA 3, karta št. 26, V187)

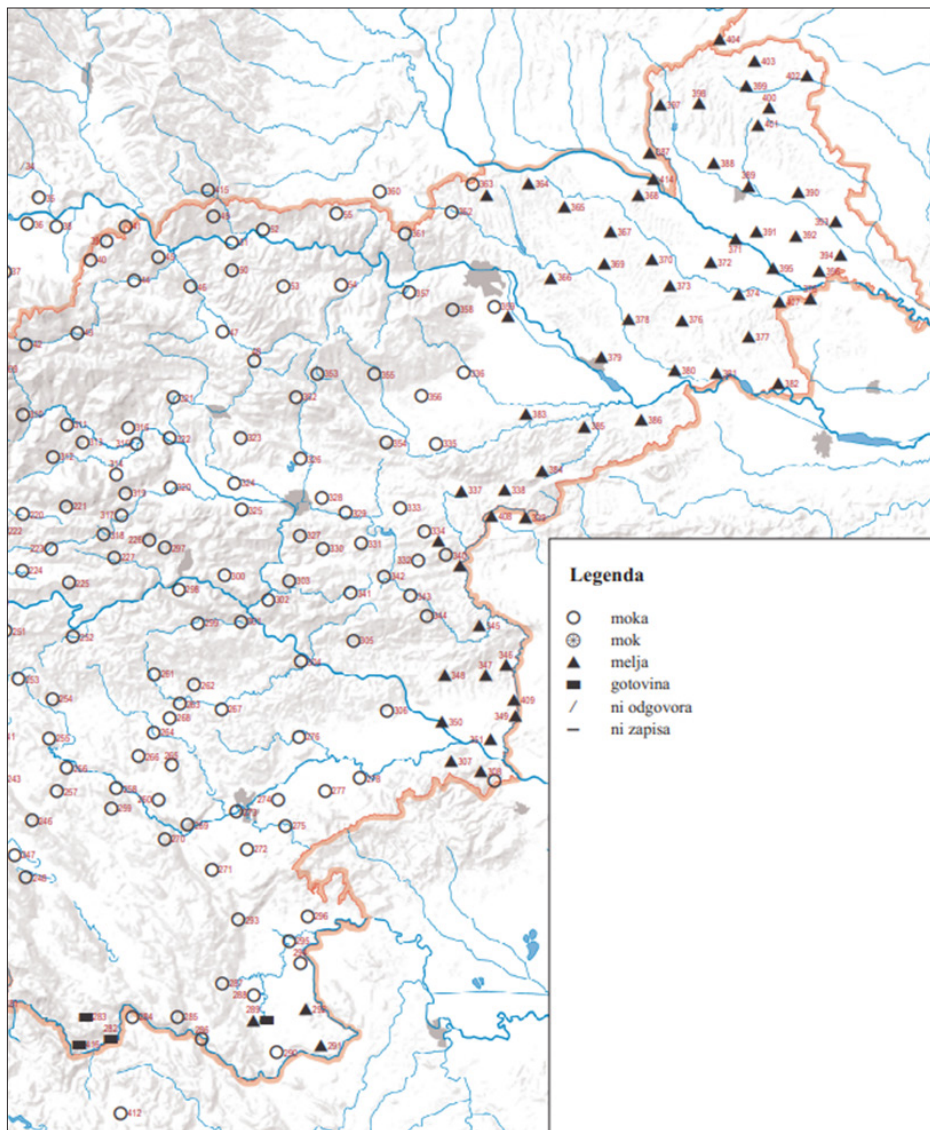
ali 2) tujejezični vir. Simbol * pomeni rekonstrukcijo, < 'se je razvilo iz', ≤ 'nepravilen razvoj iz', > 'se je razvilo v', ← 'tvorjeno iz' in 'xxx' pomen (po SLA 2.2: 52–58).

Mleti

Iz gradiva za SLA (gradivo za V188 ‘mleti’) je razvidno, da je za pomen ‘z napravo drobiti žito’ (knjižno slovensko *mléti méljem*) v večini narečij najpogostejši leksem *mleti*. Ponekod uporabljajo le dovršno obliko glagola (npr. *zmleti*, *zamleti*, *semleti*). Za glagol *mleti* poznamo v slovenskih narečjih le avtohtone, tj. slovanske oblike: ***mleti*** (< **melti* ‘mleti’), ***zmleti*** in ***semleti*** (< **sv(n)melti* ← **sv(n)*- ‘skupaj’ + **melti*) ter ***zamleti*** (< **zamelti* ← **za-* ‘za’ + **melti*); Bajec 1959: 112–113.

Moka

Gradivo za V189 ‘moka’ kaže, da je za pomen ‘v prah zmleto žito za pripravo živil’ (knjižno slovensko *móka*) v večini narečij najpogostejši leksem *moka*. V panonski narečni skupini in vzhodnem delu štajerske narečne skupine pa se uporablja leksem *melja*. Leksem *gotovina* je redek, pojavlja se le na stiku s hrvaškim jezikom, in sicer v krajih Delač (T282), Banja Loka (T283), Dragatuš (T289) in Vas (T416). Za samostalnik *moka* poznamo torej v slovenskih narečjih le avtohtone, tj. slovanske lekseme: ***moka*** (< **mōka* ‘moka’), ***melja*** (< **meĭa* (< **melja*) ← **melti* ‘mleti’) ter ***gotovina*** (← kajkavsko hrvaško *gotovina* ‘moka’ ← *gotoviti* ‘pripravljati’ / adj. **gotovo* ‘gotovo, pripravljeno, končano’; gl. Finka 1986).

Karta 2. Izseček iz karte za samostanik *moka*
(avtorica: Tjaša Jakop; za SLA 3, karta št. 27, V189)

Otrobi

Gradivo za V190 'otrobi' izkazuje, da je za pomen 'z mletjem odstranjeni ovojni del semena pšenice, rži' (knjižno slovensko *otróbi*) v večini narečij najpogostejši leksem *otrobi* (večinoma v množinski obliki moškega spola, redkeje tudi ženskega spola), v nekaterih govorih rovtarske in gorenjske narečne skupine z naglasom na končnem *-i* (*otróbí*, ž. sp.), ponekod *otrobe* (ž. sp.) ali *otrobje* (m. sp.). Pogoste so tudi tvorjenke iz *posev-* oz. *posej-*, tj. *posevki*, *poseve*, *posevice* ter *poseje* in *poseji*. Drugi leksemi so redki in ne tvorijo arealov.

Za samostalnik *otrobi* poznamo v slovenskih narečjih pretežno slovanske lekseme, npr.:

otrobi (Npl m) ali *otrobe* (Npl f) ter *otrobje* (< **otrǫbi*, **otrǫbĕ*, **otrǫbje* ← **otrǫbiti* 'odsekati, izluščiti' ← **otr-* 'od, proč' + **rǫbiti* 'sekati');

obloda (< **oblōda* ← **oblōditi* ← **ob-* 'ob, pri, okoli' + **lōditi* 'motiti') in *obloja* (**oblōda* (< **oblōdja*));

met oz. *meti* (Npl f) (← **mesti* (< **metti*) 'žvrkljati, krožno premikati, vrtinčiti'), *zamet* (< **zamety* ← **za* 'za' + **mesti* (< **metti*)) ter *zamečka* (< **zamečbka* (**zametjčka*));

mekinje (< **mĕkyńĕ* (Npl) (← **mĕkynjĕ*) ← **mĕkyńa* (< **mĕkynja*) ← **mĕkь* 'mehak');

poseve (< **posĕvĕ* (Npl)), *posevice* (< **posĕvice* (Npl)) in *posevki* (< **posĕvki* (Npl) ← **posĕvьkь* ← **posĕvati* ← **posĕti* ← **po-* 'po-' + **sĕti* 'sejati');

poseji in *poseje* (< **posĕji* (Npl m) in **posĕjĕ* (Npl f) ← **posĕjati* ← **posĕti* ← **po-* 'po-' + **sĕti* 'sejati');

luski (< **luski* (Npl)) in *luskinje* (< **luskyńĕ* (Npl) (← **luskyńjĕ*) ← **luska* 'luska, pleva')) ter

premek (< **prĕmьkь* ← **prĕmiti* 'čistiti žito').

Poleg slovanskih besed najdemo v narečjih tudi izposojenke, vendar so te redkeje. Redko se (v zahodnih narečjih) uporabljajo tudi romanizmi: *semola* in *šemole* (Npl) (← italijansko *semola* 'otrobi, zdrob') ter *šemolini* (Npl) (← tržaško italijansko *semolin*, italijansko *semolino* 'otrobi, zdrob').

Koruza⁵

Leksem *korúza* ima v SSKJ pomen 'enoletna rastlina s kolenčastim stebлом in velikimi storži ali njeno seme' (knjižno slovensko *korúza*); za pomen 'koruza' najdemo v slovenskih narečjih 18 različnih poimenovanj. Za to poljščino (latinsko *Zea mais*) obstajajo v slovenskih narečjih tudi različne motivacije poimenovanj: 1) glede na zemljepisni izvor (npr. *turščica*), 2) podobnost te kulturne rastline s sirkom (*sirek*, latinsko *sorghum vulgare*) ali 3) glede na videz (npr. *debelaća*).

⁵ Poglavje o leksemu kuruza je prirejeno po Jakop 2022.

Po gradivu za V197 ‘koruza’ je najpogostejši narečni leksem *turščica* (< **turьščica* ← *Turek* (< *Turькь*) oz. *Turčija*), ki ga najdemo v gorenjski in štajerski narečni skupini; v koroških narečjih *turka* (< **turьka*) in *turkinja* (< **turьkynja*), *turščak* (< **turьščakь*) v notranjskem narečju in *turkin* (< **turьkinь*) v istrskem narečju primorske narečne skupine. Slovenski etimološki slovarji (ESSJ, SES) navajajo dva možna vira prevzemanja: 1) iz italijanske *grano turco* ‘koruza’ in 2) iz stare in/ali narečno nemške *Türkisch Korn* ‘koruza’ ali *Türkischer Weizen* ‘koruza’ (kot npr. češko *turkyně* ‘koruza’). Domnevajo, da se koruza imenuje po Turčiji zato, ker naj bi na Balkan v 17. stoletju prišla s turškim posredovanjem, morda pa je s pridevnikom ‘turški’ tu mišljeno ‘ameriški’ oz. ‘mehiški’, saj je za Evropo v tem času mejo z ostalim svetom predstavljala Turčija (gl. še Karničar – Žejn (po Kisch 1946) 2009: 578).

Leksem *koruza* (< prek hrvaške *kukuruz* < **kukuruzь*) je najbolj razširjen na vzhodu, kot dvojnica pa se pojavlja tudi v drugih narečjih (kot knjižno poimenovanje k narečnemu *turščica* ali *frmentin*), zlasti na področjih, kjer v preteklosti (npr. zaradi visoke lege) koroze niso sadili, ker ni dozorela (npr. v rožanskem in obirskem narečju koroške narečne skupine ali v obsoškem narečju primorske narečne skupine).

Za prekmursko narečje je značilen leksem *kukorica* (< madžarsko *kukorica* < južnoslovansko *kukurica*). V porabskem narečju imajo za korožo leksem *kukarca*; korožo so mleli v mlinu ali doma in so stroju rekli *daralo* prevzeto iz madžarščine *daráló* (e-pošta Marije Kozar Mukič, januar 2021; Kozar 1996: 57). Leksema *kuruz* in *kukuruz* (< hrvaško *kukuruz*) uporabljajo v južnobelokranjskem narečju poleg manj pogostih poimenovanj *debelača* in *debelka* (< **debelь* ‘debel’).

V istrskem in delu notranjskega narečja prevladujeta romanizma *frmentin* ali *frmenton* (← italijansko *formentone* ‘koruza’, tržaško italijansko *formenton* ‘koruza’, furlansko *formenton* ‘koruza’; Doria 1987: 244, Pirona 2001: 336) in *frmenta* (← furlansko *forment* ‘koruza’; Pirona 2001: 336). Italijansko poimenovanje *formentone* izvira iz latinskega *frumentum* ‘žito’ (ESSJ, Skok 1971: 526, Battisti in Alessio 1950–1957: 1690). Zanimivo je, da se v rezijanskem narečju za korožo rabi kar leksem *žito*.

Na zahodu (npr. v ziljskem narečju koroške narečne skupine, obsoškem, nadiškem, briškem, kraškem in tolminskem narečju primorske narečne skupine) najdemo leksem *sirek* (< **sireкь*), ki kaže na dejstvo, da je ta vrsta žita tu rasla še pred prihodom koroze in se je poimenovanje preneslo na njej podobno novo rastlino. Etimološko izhodišče je latinsko **suricum* (srednjelatinsko *syricum*) *granum* ‘zrno iz Sirije’, iz česar je italijansko *sorgo* ‘sirek’ (ESSJ III: 237). *Sirek* je tudi v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) dvopomenski leksem, in sicer 1) ‘koruzi podobna kulturna rastlina z latastim socvetjem in drobnimi

semeni', tj. *sorghum vulgare*, in 2) 'koruza' s kvalifikatorjem narečno. Takšno dvopomensko opredelitev za *sirek* navaja že Pleteršnik (1894–1895: 476): **sírək**, -rka, m. 1) die Moorhirse (*sorghum vulgare*); – 2) = kuruza [na Primorskem in Koroškem oz. pri avtorjih, ki so se ukvarjali s severozahodnimi, tj. koroškimi in primorskimi narečji, op. T. J.].

2.1. Etnološka razlaga mlinarske terminologije⁶

Mlin je najpogosteje naprava ali obrat za mletje zrnja žit, koruze, pa tudi oljk. Mlin na vodo in na veter je italška iznajdba, s katero so se Slovani, Balti in Germani pozno seznanili. V predzgodovini so severnoevropska ljudstva mlela le z ročnim mlinom, žrmljami. Večje žrmlje je vrtela živina (SES 2016). Prvobitna oblika ročnih mlinov (za žito) so torej žrmlje. Žrmlje so se na Slovenskem najdlje ohranile na območju vzhodne in severovzhodne Slovenije (npr. širša okolica Rogatca in Donačke gore, Haloze, Jeruzalemske gorice idr.), kjer so še v 70. letih 20. stoletja ročno mleli žita in koruzo predvsem za krmo živini. V mlinu je veljal določen red: kdor je prej pripeljal žito, je bil tudi prej na vrsti. Od tod tudi pregovor: »Kdor prej pride – prej melje.«

Slovenska ljudska pesem o mlinu, na katero plešejo in jo prepevajo že otroci v vrtcu, se glasi tako:

Ob bistrem potoku je mlin, / a jaz sem pa mlinarjev sin.

Ko mlinček ropoče in voda šumlja, / srce mi veselo igra, igra. //

Če mlinček pri miru bi stal, / bi mlinar in kmet žaloval.

In otrok bi jokal ter tožil glasno, / kako je brez kruha hudo, hudo.

Mletje žita (tj. zrnja pira, pšenice, ječmena, ovs, rži), koruze in ajde na žrmlje, v vodnih in v manjšem številu tudi vetrnih ter od srede 19. stoletja vse bolj gospodarsko pomembnih valjčnih mlinih je bilo do srede 20. stoletja eno najpomembnejših opravil za zagotavljanje prehrane prebivalstva in pozneje tudi krmljenih živali. Po letu 2000 deluje le še okrog 20 obrtniških in predvsem s turistično dejavnostjo povezanih mlinov, večinoma na vodni pogon. V mlinu je bilo vedno zelo glasno, zaradi ropota v mlinu pa je bilo treba govoriti glasno in razločno; od tod pregovor: »Samo v mlinu se dvakrat pove.« V zbirki Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU najdemo še (izbrano po Matej Meterc, *Jezikovna svetovalnica*, 2021, <https://svetovalnica.zrc-sazu.si>):

V mlinu pa žagi se dvakrat pove.

V mlinu in žagi se dvakrat pove, pa tam kjer orehe prešipljejo.

⁶ Povzeto iz etnoloških pojasnil k gradivu za SLA 3 avtorja V. Hazlerja; dopolnjeno s pomočjo etnološke literature (Hazler 2014; Melik 1953; SEL 2004; Smerdel 1995) ter izborom pregovorov, ljudskih rekov in pesmi.

Le v mlinu in listju se dvakrat pove.

V mlinu se dvakrat pove, na gumnu pa trikrat.

Moka je najpomembnejši izdelek pri mletju žit, koruze in ajde. Uporablja se za peko kruha in peciv ter pri kuhanju hrane za ljudi in tudi živali. V vsakdanji in prazničnih prehrani so se na Slovenskem najbolj uveljavile pšenična, ržena, ajdova in koruzna moka. Poznamo tudi naslednje pregovore:

Iz te moke ne bo kruha.

Kruha ne naredi moka, ampak roka.

Če je več mlinarjev, je manj moke.

Otrobi so trdi zunanji ovoji semen žit: pire, pšenice, rži, ovsa, ječmena ali prosa. Z mletjem se otrobi odstranijo z zrn žit in se ločeno od moke razporejajo v nadaljnjo obdelavo in uporabo. Pri preprostejših mlevnih napravah, kot so žrmlje in mlinci na vodni ali vetrni pogon, se zmleto zrnje ni sproti presejalo, saj takšne naprave niso imele vgrajenih presejalnih naprav, ki bi odstranjevale otrobe iz moke, zato je bilo treba zmleto žito, koruzo in ajdo naknadno presejati s siti. Ta postopek je bilo treba večkrat ponoviti, da se je izločilo čim več otrobov, ki so jih najpogosteje uporabili za živinsko krmo. Frazo »vezati otrobe« uporabimo, če nekdo govori neumnosti ali če govori v nedogled, tj. dejansko nič ne pove. Primer iz slovenske literature (iz Keber 2011):

V zbornici sem se odlikoval od vseh, ker sem vedno znal tako izvrstno govoriti, kakor bi otrobe vezal. (F. Levstik, Pavliha 1870, 14)

Koruza je žitarica, ena od poljščin, ki so jo skupaj s paradižnikom in krompirjem pripeljali iz Amerike v Evropo. Na Slovensko je koruza prišla v 17. stoletju, ko so jo od Italijanov prevzeli v Furlaniji, na Goriškem in v Ziljski dolini. Na Dolenjskem, Štajerskem in v vzhodnem delu Koroške so jo prevzeli prek Ogrskega od Turkov (Valenčič 1970: 258–259; SEL 2004: 236). Na Koroškem je bilo sajenje koruze omejeno na obmejne kraje proti Italiji, na Ziljsko dolino in okolico Celovca (Valenčič 1970: 258–259). Od srede 19. stoletja je njena raba naraščala povsod po Slovenskem (SEL 2004: 236). Na področjih, kjer je koruza uspevala, so jo gojili skoraj na vsaki kmetiji, v večjih količinah pa so jo sadili predvsem v jugovzhodni in zahodni Sloveniji (gl. Makarovič 1978: 68). Fraza »metati oz. vreči puško v koruzo« pomeni obupati, obupavati glede smiselnosti kakega početja; opustiti, opuščati dejanje zaradi neuspeha, razočaranja, obupa. Primer iz slovenske literature (iz Keber 2011):

Puško hočete vreči v koruzo, pobrisati jo hočete? Ali veste, da je to ubežništvo? (T. Mann – J. Gradišnik, Čarobna gora II, 1959, 86)

3. Narečno gradivo iz sirarske terminologije ter izvor leksemov

Več kot 50 točk SLA nima odgovorov na vprašanja za pomene ‘sir’, ‘skuta’ in ‘sirotka’ ter ‘sesiriti se’, saj so uvrščena v poglavje Planina, ki so ga nekateri zapisovalci v celoti izpustili. Za nekaj točk pa v gradivu piše, da sira oz. skute ali sirotke tam niso delali oz. da tam ne pasejo (in torej ne izdelujejo sira oz. ne delajo ničesar iz mleka).

Sir

Gradivo za V456 ‘sir’ za pomen ‘mlečni izdelek, ki se dobi z odstranitvijo sirotke, navadno z zorenjem’ (knjižno slovensko *sir*) v slovenskih narečjih kaže, da je najpogostejše poimenovanje *sir*. Oblika *sira* moškega spola, ki je zapisana v kraju Bistrica na Zilji – Feistritz an den Gail v Avstriji (T004), je posebnost nekaterih ziljskih govorov. V isti točki je kot drugi leksem zapisana oblika *sirčič*, ki je v opombi pojasnjen kot ‘mehki sir iz kislega mleka’. Ponekod najdemo še odgovore za določeno vrsto sirov, npr. *švicarski sir* (Velika Polana / T394) in *švajcarski sir* (Dobeno / T307, Kapele / T349, Mostec / T351 in Hotiza / T396).

Ponekod splošno poimenovanje ni zapisano. Leksem *kiseljak* se v Beltincih (T391) uporablja v pomenu ‘kravji sir’, v kraju Hotiza (T396) pa v pomenu ‘domači sir’. Leksem *stavnik* je zapisan le v kraju Zgornje Gorje (T198). V dveh točkah prekmurskega narečja (Šalovci / T402 in Gornji Senik – Felsőszölnök / T404) se uporablja hungarizem *šajt*.

Za samostalnik *sir* poznamo v slovenskih narečjih pretežno slovanske lekseme:

sir (< **syrъ* ‘skuta’, ‘sir’), *sira* (< **syra*) in *sirčič* (< **syrъčičъ*) ← **syrъ* ‘kisel, surov, vlažen’;

kiseljak (< **kysělakъ* (< **kysěljakъ*) ← **kysělъ* ‘kisel’ ← **kysěti* ‘kisati se, fermentirati’) in *stavnik* (< **stavnikъ* ← **staviti* ‘postavljati’).

Redko se uporabljajo tudi prevzeti izrazi, npr. *mohant* (← koroško nemško *Machet* ‘sir za mazanje’, ‘narezano meso za juho’; po bavarsko nemškem prehodu *a > o*) in *šajt* (← madžarsko *sajt* ‘sir’).

Skuta

Za pomen ‘mehek nezorjen mlečni izdelek, narejen iz sirotke ali mleka’ (knjižno slovensko *skúta*) je po gradivu za V458 ‘skuta’ v slovenskih narečjih najpogostejše poimenovanje *skuta*, ostala poimenovanja so redkejša. Ponekod se za pomen ‘skuta’ uporablja kar leksem *sir*. V nekaterih ziljskih krajevnih govorih uporabljajo še leksem *špres*, v prekmurskem narečju pa leksem *kiseljak*. Leksem *koljada* ima v kraju Razdrto (T142) pomen ‘skuta iz mladega mleka’.

Čeprav v pomenskem polju pridelave hrane prevladujejo slovanski izrazi, se za osnovni leksem **skuta** predvideva, da gre za sposojenko romanskega izvora (← neka srednjelatinška predloga iz latinsko *excocta* *‘skuhana, zvarjena, s kuhanjem izsušena’ (prim. italijansko *scotta* ‘sirotka’, furlansko *scòta*, *scuète* ‘skuta’)). Prevzeti izrazi so še: romanizma **špres** (← furlansko *spres* ‘sir, ki je bil komaj ločen od sirotke in še ni bil postavljen v model’) in **koljada** ‘mlezivo, skuta’ (← furlansko *coglàde* ‘skuta; sirotka; sesirjeno mlezivo’, italijansko *cagliata* ‘sirotka; skuta’) ter germanizma **mohant** in **mohot** (← koroško nemško *Machet* ‘sir za mazanje’, ‘narezano meso za juho’; po bavarsko nemškem prehodu *a > o*).

Sicer prevladujejo leksemi slovanskega izvora:

sir (< **syrъ* ‘skuta’, ‘sir’), **sirček** (< **sirъčьkъ*), **sirče** (< **sirъčę*) ← **syrъ* ‘kisel, surov, vlažen’;

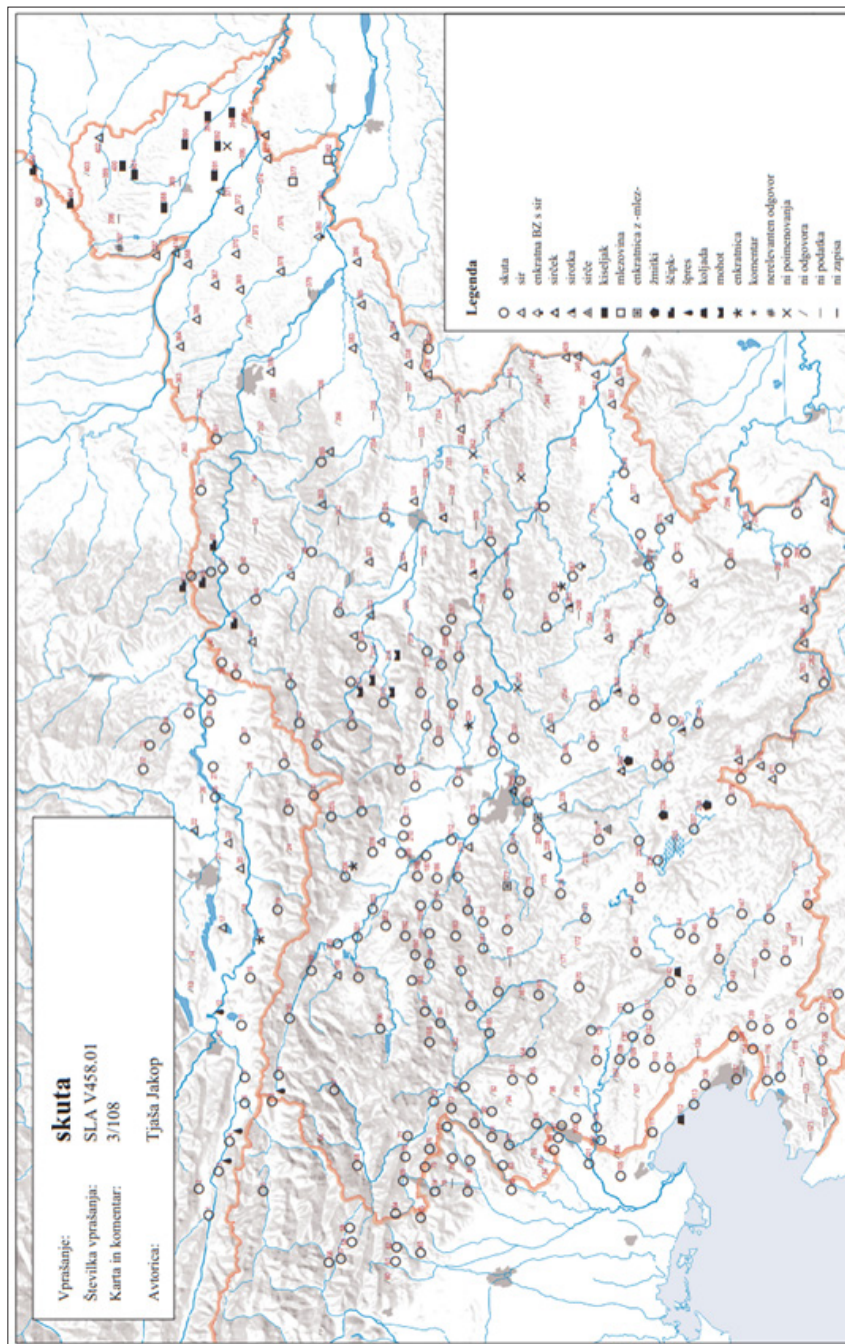
sirotka (≤ **syrovatъka* ← **syrovatъ* ‘kisel, vlažen’ ← **syrъ* / < **syrotъka* ← **syriti* ‘delati sir’ ← **syrъ* ‘kisel, surov, vlažen’);

kiseljak (< **kysělakъ* (< **kysěljakъ*) ← **kysělъ*);

mlezovina (< **melzovina* ← **melzti* **mьlzъ* ‘molsti’), **zmlezva** (< **sъ(n)melzъva* ← **sъ(n)*- ‘skupaj z’ + **melzti*) in **mlezva** (< **melzъva*);

žmitki (< **žьmyтъki* (Npl) ← **žьmyтъkъ* ← **žьmytati* (← **žęti* **žьmъ* ‘stiskati’; ESSJ IV: 472);

ščipki in **ščipke** ter **ščipka** (< **ščipъki* (Npl) in **ščipъkę* (Npl) ter **ščipъka* (Nsg) ← **ščipati* ‘puliti, skubsti, ščipati’).

Karta 3. Karta za samostalniki *skuta*
 (avtorica: Tjaša Jakop; za SLA 3, karta št. 108, V458)

Sirotk

Po gradivu za V457 'sirotka' najdemo za pomen 'rumenzelenkasta tekočina, ki (kot stranski produkt) ostane pri izdelavi sira, skute', knjižno slovensko *sirotka*, v slovenskih narečjih najpogostejše poimenovanje *sirotka*, ponekod *sirotev* in *sirota* (v ziljskem, terskem, obsoškem in nadiškem narečju). Ostala poimenovanja so redkejša, npr. *žura* in *žur* v istrskem, kraškem in notranjskem narečju, *zvara* v rezijanskem in *cmer* v prekmurskem narečju.

Prevladujejo leksemi slovanskega izvora:

sir (< **syrb* 'skuta', 'sir'), *sirnica* (< **syrbnica*), *sirišče* (< **syrišče*), *sirota* (< **syrota*), *sirovka* (< **syrovka*) ← **syrb* 'kisel, surov, vlažen';

sirotka (≤ **syrovatka* ← **syrovatb* 'kisel, vlažen' ← **syrb* / **syrota* ← **syriti* 'delati sir' ← **syrb*), *sirotev* (≤ **syrovatvb* / **syrota*), *sirotva* (≤ **syrovatva* / **syrota*);

zvara (< **sṽ(n)vara* / **jbzvara* ← **sṽ(n)variti* / **jbzvariti* 'skuhati' ← **sṽ(n)* 'skupaj, z' / **jbz-* 'iz' + **variti* 'kuhati');

kislina oz. *kiselina* (< **kysēlina* ← **kysēlb* 'kisel' ← **kysēti* 'kisati se, fermentirati');

zmetka oz. *zmetki* (< **sṽ(n)metka* / **sṽ(n)metki* (Npl) ← **sṽ(n)metkb* ← **sṽ(n)meti* ← **sṽ(n)-* + **meti* **mьno* 'stiskati').

Prevzete besede so redke, npr. germanizem *žur* oz. *žura* (← starovisokonemško, srednjevisokonemško *sūr* 'kisel, grenek, oster (okus)') in *cmer* (← srednjevisokonemško *smēr* 'maščoba') in romanizem *batuda* (← furlansko *batūde* 'sirotka') v točki briškega narečja primorske narečne skupine (T083 / Brdice pri Kožbani).

Sesiriti se

Iz gradiva za V459 'sesiriti se' za pomen 'zaradi delovanja (mlečnih) bakterij postati kašast, zdrizast' (mleko), knjižno slovensko *sesiriti se*, se kaže, da se v slovenskih narečjih najpogosteje uporabljata leksema *sesiriti se* in *zasiriti se* ter druge izglagolske sestavljenke z istim korenem: *usiriti*, *izsiriti*, *posiriti* in *podsiriti*. Pogost je tudi glagol *skisati se* in opisna poimenovanja z glagolom *iti* (npr. *iti vkup*) ali *skočiti* (npr. *skočiti vkup*). Nekateri odgovori niso zapisani v nedoločniku, ampak v 3. os. ed. ali v del. na -l s. sp. ed., npr. *se sesiri*, *se usiri*, *se skisa* ali *se je usirilo*, *se je skisalo* ipd. V nekaterih točkah je glagol zapisan skupaj s sobesedilom, tj. s samostalnikom *mleko*, npr. *mleko se sesiri*, *mleko se zasiri*, *mleko se usiri*, *mleko se skisa*, *mleko se zje*, *mleko se skvasi*, *mleko gre vkup*, *zvara vkup skoči* ali *mleko se sede*.

Prevladujejo glagoli slovanskega izvora:

siriti se (< *syriti se ← *syriti (← *syrb ‘kisel, surov, vlažen’) + *se ‘se’), *sesiriti se* (< *sb(n)syriti se ← *sb(n)- ‘skupaj z; od zgoraj navzdol’ + *syriti + *se), *izsiriti se* (< *jbsyriti se ← *jbz- ‘iz’ + *syriti + *se), *zasiriti se* (< *zasyriti se ← *za- ‘za’ + *syriti + *se), *usiriti se* (< *vb(syriti) se ← *vb(n)- ‘v’ + *syriti + *se), *posiriti se* (< *posyriti se ← *po- ‘po’ + *syriti + *se), *podsiriti se* (< *pod(syriti) se ← *podb- ‘pod-’ + *syriti + *se), *osiriti se* (< *o(b)syriti se ← *o(b)- ‘ob, pri, okoli’ + *syriti + *se), *presiriti se* (< *persyriti se ← *per- ‘skozi, prek, čez, k’ + *syriti + *se);

kisati se (< *kysati se ← *kysati ‘kisati, fermentirati’ + *se), *skisati se* (< *sb(n)kysati se ← *sb(n)- + *kysati + *se), *ukisati se* (< *vb(n)kysati se ← *vb(n)- + *kysati + *se), *zakisati se* (< *zakysati se ← *za- + *kysati + *se), *skisniti se* (< *sb(n)kysniti se ≤ *sb(n)kysnōti se ← *sb(n)- + *kysnōti + *se);

sesti se (< *sēsti se ← *sēsti (< *sēditi) ‘sesti’ + *se), *sesesti se* (< *sb(n)sēsti se ← *sb(n)- + *sēsti + *se), *zasesti se* (< *zasēsti se ← *za- + *sēsti + *se), *usesti se* (< *vb(n)sēsti se ← *vb(n)- + *sēsti + *se), *izsesti se* (< *jbsēsti se ← *jbz- + *sēsti + *se), *sedavati* (< *sēdavati ← *sēdati ← *sēsti), *sedniti se* (< *sēdniti se ≤ *sēdnōti se ← *sēsti se);

zgristi se (< *sb(n)gryzti se ← *sb(n)- + *gryzti ‘gristi’ + *se), *zagristi se* (< *zagryzti se ← *za- + *gryzti + *se);

izjesti se (< *jbjēsti se ← *jbz- + *jēsti (< *jēditi) ‘jesti’ + *se), *izpodjesti se* (< *jbpodbjēsti se ← *jbz- + *podb- + *jēsti + *se);

zgostiti se (< *sb(n)gostiti se ← *sb(n)- + *gostiti (← *gostb ‘gost’) + *se), *zgostniti se* (< *sb(n)gostniti se ≤ *sb(n)gostnōti se ← *sb(n)- + *gostnōti + *se);

obariti se (< *ob(v)ariti se ← *ob- + *variti ‘kuhati’ + *se), *zbariti se* (< *sb(n)ob(v)ariti se ← *sb(n)- + *ob- + *variti + *se);

skvasiti se (< *sb(n)kvasiti se ← *sb(n)- + *kvasiti (← *kvasb ‘sredstvo za fermentacijo’) + *se).

Iz prevzetih podstav *kuh-* in *skut-* izhajajo naslednji glagoli:

zakuhati se (< *za-kux-ati se ← *za + *kux-ati (← starovisokonemško *kohhōn* ‘kuhati’) + *se); *podkuhati se* (< *podb-kux-ati se ← *podb- + *kux-ati + *se);

seskutiti se oz. *izskutiti se* (< *sb(n)-skut-iti se / *jbskut-iti se ← *sb(n)- / *jbs- + *skut-iti se (← *skuta ‘skuta’) + *se) ter *izpodskutiti se* (< *jbpodb-skut-iti se ← *jbs- + *podb- + *skut-iti + *se).

Namesto leksema se pojavljajo tudi opisna poimenovanja: (*mleko*) *iti vkup*, *iti skup*, *skočiti skup*, *skočiti vkup* in *zleteti vkup*, *vreči se vkup*, *potegniti vkup*; *kis(e)lo (g)ratati*, *sirotko ratati* in *žmitek ratati* ter *ščipki so se naredili* in *napraviti se sir*.

3.1. Etnološka razlaga sirarske terminologije⁷

Sir je živilo, ki nastane po sesirjenju iz kravjega, ovčjega ali kozjega mleka. Na Slovenskem se je pridelava sira uveljavila predvsem v planinah (npr. v Alpah in Karavankah itd.); proizvodnja sira se je namreč povsem uskladila z življenjskim in delovnim ciklom na planinah, kamor so lastniki živali čez poletne mesece odpeljali živino na pašo in s takšno obliko ekstenzivne živinoreje razbremenili rejo živine zgolj doma oz. v dolini. Planinsko pašništvo in sirarstvo se je uveljavilo do današnjih dni, tudi zato, ker na planini pridelano mleko in sir tudi danes ohranjata posebno tržno vrednost. Zlasti na območju Julijskih Alp so se sirarji zgledovali po švicarskih vzorih in obdržali tudi nekatere izvirne vrste sira, med katerimi je zelo poznan zlasti bohinjski mohant, nasoljen sir iz kislega mleka, ponekod začinjen s kumino in shranjen v lesenih posodah, dežah.

Star slovenski pregovor pravi: »Krava (se) pri gobcu molze«, je eden najbolj znanih slovenskih rekov, ki se tiče krmljenja živine in pomeni, da je naravna in kvalitetna krma osnovni pogoj za kvalitetno mleko in mlečne izdelke. *Tminski madrigalisti* (knjižno Tolminski madrigalisti), izvajalci fantovskega zborovskega petja, prepevajo v tolminskem narečju rovtarske narečne skupine; o znanem tolminskem siru pojejo tako: *Ači se jm kar buskaje, / ka vidje kuola sira, / ad srejče kar uriskaje, / jh riežeje kar s ščiera* ('s sekiro').

Kot lokalno kulinarčno posebnost lahko omenimo še tolminsko *friko*, jed iz v ponvi pečene oz. ocvrte mešanice krompirja in sira. Jed izvira iz Karnije v Furlaniji, kjer naj bi bila izvorna domovina ocvrtega sira, imenovanega *frico*. Ime za to ocvrto jed s sirom so od furlanskih sosedov prevzeli tudi Slovenci, pri čemer je beseda v govorih beneškega narečja moškega spola (npr. *friko* kot v furlanščini *frico*) ali pa tudi ženskega spola (npr. *frica*; gl. Špehonja 2010: 51), v govorih v Sloveniji pa je beseda *frika* ženskega spola. Leksem *frika* je vključen tudi v *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ 2014) in *Slovar novejšega besedja* (SNB 2014): **frika** -e ž (i) gastr. jed iz na maščobi ali zaseki ocvrtega naribanega sira s krompirjem, navadno z jajci ali drugimi dodatki, znana v Posočju: spekli so si friko; frika in polenta / praznik frike (SSKJ 2014); **frika** -e ž (i): na maščobi ali zaseki ocvrt nariban sir s krompirjem, navadno z jajci, slanino, salamo, skuto ali klobaso ← it. *frico* < *friggere* 'pražiti' (SNB 2014); (po Ivančič Kutin 2021).

Skuta je stranski proizvod pri izdelavi sira ali glavni izdelek pri predelavi mleka. Zaradi relativno preprostega postopka pridelave so skuto poznali in uživali že staroselci pred prihodom Slovanov, ki so ob naselitvi usvojili znanje pridelave

⁷ Povzeto iz etnoloških pojasnil k gradivu za SLA 3 avtorja V. Hazlerja in s pomočjo etnološke literature (Ložar 1944; Renčelj – Bogataj – Perko 1995; Bogataj 1999; SEL 2004).

skute in sira.⁸ Posebna vrsta skute je *mlezivo*, pripravljeno iz kravjega mleka prve dni po kotenju – mlezivo so z gretjem in pečenjem zgostili v skuto.

Sirotka je bila v planinah poleg vode prevladujoča pijača pastirjev zlasti ob posameznih obrokih. Že pred več stoletji je v Evropi sirotka veljala za zdravilno pijačo. Danes se večinoma uporablja kot dopolnilno krmilo živalim, predvsem prašičev, ponekod se uveljavlja tudi kot začimbni dodatek nekaterim jedem, iz nje izdelujejo vrsto prehrabnih dodatkov za športnike.

Sirjenje mleka je del mlekarske dejavnosti ob pridelovanju sira, skute in sirotke. Za sirjenje se mleku med segrevanjem dodaja sirišče iz jagnječjega, telečjega ali svinjskega želodca, ponekod tudi iz iztrebkov mladih jagnjet, s čimer se nadzorovano spodbudi proces sirjenja mleka in s tem pridobi osnovo za pridelavo določenih vrst sira, skute in sirotke. Iz sesirjenega mleka so marsikje pripravljali skuto, ki so jo uporabljali tudi za pripravo različnih vrst štrukljev, v vzhodni Sloveniji pa za različne vrste gibanic [tudi znano prekmursko gibanico, ki je od 2010 *zaščiten* slovenski izdelek v vseh državah Evropske unije; op. T. J.].

4. Zaključek

V prispevku so predstavljeni narečni leksemi iz pomenskega polja ‘mlinarstvo’, tj. izrazje za pomen ‘mlin’, ‘mleti’, ‘moka’, ‘otrobi’ in ‘koruza’ ter ‘sirarstvo’: besedje za pomene ‘sir’, ‘skuta’, ‘sirotka’ in ‘sesiriti se’. Za korožo se npr. najpogosteje uporabljajo leksemi *koruza*, *turščica*, *sirek*, *frmenta* in *frmenton*, za otrobe leksemi *otrobi*, *otrobe* ali *otrobje*, *posevki*, *poseve*, *posevice* ter *poseje* in *poseji*, za sirotko leksemi *sirotka*, *sirotev* in *sirota*, *žura* in *žur*, *zvara* ter *cmer*, za skuto pa leksemi *skuta*, *špres* in *kiseljak*.

Jezikovno gradivo s slovenskega jezikovnega območja (zbrano za *Slovenski lingvistični atlas*) kaže na veliko narečno raznolikost. Eden od razlogov je dejstvo, da slovenski jezik meji na pet sosednjih jezikov – italijanskega, furlanskega, nemškega, madžarskega in hrvaškega –, zato v slovenskih narečjih najdemo vplive teh jezikov in njihovih (zgodovinskih) narečij; zlasti to velja za obrobna – mejna narečja oz. t. i. narečja v stiku (Jakop 2015: 91–92).

Poleg besed slovanskega izvora (ki predstavljajo večino narečnih leksemov), najdemo v narečjih tudi izposojenke, prevzete v različnih obdobjih. Največ prevzetih besed predstavljajo germanizmi (zlasti prevzemanje iz južne bavarske nemščine v narečno slovenščino, npr. *mohant* in *mohot* ‘sir (za mazanje)’, *žur* oz. *žura* ali *cmer* ‘sirotka’). Romanizmi se pojavljajo predvsem na zahodu (npr. v primorskih narečjih), in sicer iz furlanščine (npr. *špres* ‘skuta’, *batuda* ‘sirotka’,

⁸ Kot zanimivost: *Skuta* se imenuje tudi tretji najvišji vrh Kamniško-Savinjskih Alp (2532 m), pod njeno severno steno pa leži ledenik.

frmenta ‘koruza’) ter beneške, tržaške ali knjižne italijanščine (npr. *semola*, *šemole* in *šemolini* ‘otrobi’, *frmentin* ali *frmenton* ‘koruza’). Najmanj je hungarizmov oz. madžarizmov (na skrajnem severovzhodu, prekmursko narečje: *kukurica* ‘koruza’ ali *šajt* ‘sir’) ter prevzemanja iz hrvaškega jezika, npr. *kukuruz* (kar naj bi posledično vplivalo na oblikovanje slovenskega poimenovanja *koruza*).

Literatura in viri

- Bajec, Anton. 1959. *Besedotvorje slovenskega jezika IV: Predlogi in predpone*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede 14 – Inštitut za slovenski jezik 8.
- Battisti, Carlo; Alessio, Giovanni. 1950–1957. *Dizionario etimologico Italiano*. Firenze: G. Barbèra.
- Bogataj, Janez. 1999. *Mleko*. Ljubljana: Založba Rokus.
- Doria, Mario. 1987. *Grande dizionario del dialetto triestino: storico etimologico fraseologico*, con la collaborazione di Claudio Noliani. Trieste: Edizioni »Italo Svevo« – Edizioni »Il Meridiano«.
- ESSJ = Bezljaj, France. *Etimološki slovar slovenskega jezika I: A–J*, Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik (izd.) – Mladinska knjiga (zal.), 1977 (¹1976); II: *K–O*, Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik (izd.) – Mladinska knjiga (zal.), 1982; III: *P–S*, dopolnila in uredila Marko Snoj in Metka Furlan, Ljubljana: SAZU – Znanstvenoraziskovalni center, Inštitut za slovenski jezik, Etimološko-onomastična sekcija (izd.) – Mladinska knjiga (zal.), 1995; IV: *Š–Ž*, avtorji gesel France Bezljaj, Marko Snoj in Metka Furlan, uredila Marko Snoj in Metka Furlan, Ljubljana: SAZU – Znanstvenoraziskovalni center, Inštitut za slovenski jezik, Etimološko-onomastična sekcija (izd.) – Založba ZRC (zal.), 2005; V: *kazala*, izdelala Marko Snoj in Simona Klemenčič, Ljubljana: SAZU – Znanstvenoraziskovalni center, Inštitut za slovenski jezik, Etimološko-onomastična sekcija (izd.) – Založba ZRC (zal.), 2007.
- Finka, Božidar. 1986. *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika*. Ur. Božidar Finka; Radoslav Katičić (od 3. knjige). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Hazler, Vito. 2014. Mlini ob potoku Temnjaški vrelec v Lokovini pri Dobrni. *Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 62, št. 3. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 571–586.
- Ivančič Kutin, Barbara. 2021. Tolminska frika: od izrecno delovne jedi do simbola tolminskosti. *Etnolog: glasnik Slovenskega etnografskega muzeja. [Nova vrsta]*. [Tiskana izd.], letn. 31 = 82, 159–177.
- Jakop, Tjaša. 2015. (Ne)prevzetost izrazja v slovenskih narečjih (po gradivu za Slovenski lingvistični atlas). *Jezikoslovni zapiski*, 21, 1, Ljubljana, 91–120.
- Jakop, Tjaša. 2022. Koruzništvo na Slovenskem: narečna poimenovanja za koruzo in z njo povezana opravila. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 26, Zagreb, 49–60, ilustr.
- Karničar, Ludvik; Žejn, Andrejka. 2009. Poimenovanja za koruzo v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem: ob nadaljevanju dolgoročnega projekta o leksikalni inventarizaciji koroških govorov. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ur. Vera Smole. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 575–588.

- Keber, Janez. 2011. *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Spletna izdaja na www.fran.si.
- Kozar, Marija. 1996. *Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem*. = *A magyarországi szlovének néprajzi szótára*. Monošter – Szombathely.
- Ložar, Rajko. 1944. *Narodopisje Slovencev 1*. Ljubljana: Klas (Znanstvena knjižnica I).
- Makarovič, Marija. 1978. *Kmečko gospodarstvo na Slovenskem*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Melik, Anton. 1953. Mlini na Slovenskem. *Geografski vestnik*, 25, Ljubljana, 3–26.
- Pirona, Giulio Andrea; Carletti, Ercole; Battista Corgnali, Giovanni. 2001. *Il Nuovo Pirona: vocabolario friulano*, aggiunte e correzioni riordinate da Giovanni Frau (¹1935, 1972, 1996). Udine: Società filologica friulana.
- Pleteršnik, Maks. 1894–1895. *Slovensko-nemški slovar 1–2*, Ljubljana: Knezoškofijstvo.
- Renčelj, Stanko; Bogataj, Janez; Perko, Bogdan. 1995. *Siri nekdanj in zdaj*. Ljubljana: Kmečki glas.
- SEL = *Slovenski etnološki leksikon*. 2004. Ur. Angelos Baš s sodelovanjem uredniških odborov, Ljubljana: Mladinska knjiga.
- SES = Snoj, Marko. ³2016. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Dostopno na www.fran.si.

- Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I: A–J*, 1971; II: *K–poni*¹, 1972; III: *poni*²–*Ž*, 1973; IV: *kazala*, 1974. Ur. Mirko Deanović, Ljudevit Jonke, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SLA 1 = Škofic, Jožica; Gostenčnik, Januška; Horvat, Mojca; Jakop, Tjaša; Kenda-Jež, Karmen; Kostelec, Petra; Nartnik, Vlado; Petek, Urška; Smole, Vera; Šekli, Matej; Zuljan Kumar, Danila 2011. *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 1: atlas in 2: komentarji*. Ur. Jožica Škofic. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Jezikovni atlas). Dostopno na portalu Fran.si (<https://fran.si/>).
- SLA 2 = Škofic, Jožica; Gostenčnik, Januška; Hazler, Vito; Horvat, Mojca; Jakop, Tjaša; Ježovnik, Janoš; Kenda-Jež, Karmen; Nartnik, Vlado; Smole, Vera; Šekli, Matej; Zuljan Kumar, Danila. 2016. *Slovenski lingvistični atlas 2: kmetija, 1: atlas in 2. komentarji*. Ur. Jožica Škofic, Mojca Horvat, Karmen Kenda-Jež. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Jezikovni atlas). Dostopno na portalu Fran.si (<https://fran.si/>).

- SLA 3 = Škofic, Jožica; Gostenčnik, Januška; Hazler, Vito; Horvat, Mojca; Jakop, Tjaša; Kenda-Jež, Karmen; Pahor, Nina; Smole, Vera; Šekli, Matej; Zuljan Kumar, Danila. 2023. *Slovenski lingvistični atlas 3: Kmetovanje: orodje, opravila*, 1: atlas in 2. komentarji. Ur. Jožica Škofic, Matej Šekli, Nina Pahor. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Jezikovni atlasi).
- Smerdel, Inja. 1989. *Ovčarstvo na Pivki: transhumanca od srede 19. do srede 20. stoletja ali trije »ovčarji«: etnološka razprava*. Koper: Založba Lipa.
- SNB = *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. 2014. [Elektronska objava]. Ljubljana: ZRC SAZU. <<https://www.fran.si/>>.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I: A–H, 1970; II: I–Na, 1975; III: Ne–Pren, 1979; IV: Preo–Š, 1985; V: T–Ž, 1991. Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU – DZS.
- Špehonja, Nino. 2010. *Vocabolario Nediško – Italiano*. <http://bos.zrc-sazu.si/c/Dial/Nadisko_narecje/Spehonja_2010_vocabolario_nedisko_italiano.pdf>.
- Valenčič, Vlado. 1970. *Kulturne rastline*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Odabrani izrazi iz mlinarske i sirarske terminologije u slovenskim govorima

Sažetak

U radu su predstavljeni leksemi iz dvaju semantičkih polja: mlinarstvo (*mlin*, *mleti* ‘mljeti’, *moka* ‘brašno’, *otrobi* ‘mljevenjem odstranjeni ovojni dio sjemena pšenice’ i *koruza* ‘kukuruz’) te sirarstvo (*sir*, *skuta*, *sirotka* ‘sirutka’ i *sesiriti se* ‘siriti se’) u izabranim slovenskim govorima. Svi su obrađeni leksemi ekscerpirani iz *Slovenskoga lingvističkoga atlasa*. Navedeni primjeri pokazuju jezičnu raznolikost uvjetovanu položajem slovenskih idioma omeđenih hrvatskim, mađarskim, talijanskim, furlanskim i njemačkim govorima. Najviše je leksema slavenskoga prodirjetla, zatim slijede germanizmi (*mohant* i *mohot* ‘sir (za mazanje)’, *žur*, *žura* ili *cmer* ‘sirotka’), romanizmi se javljaju na zapadu, u primorskim govorima (*špres* ‘skuta’, *frmenta*, *frmentin* ili *frmenton* ‘kukuruz’, *semola*, *šemole* i *šemolini* ‘mljevenjem odstranjeni ovojni dio sjemena pšenice’).

Selected expressions from mill and cheese terminology in Slovenian dialects

Summary

In this article, lexemes from two semantic fields are presented: milling (*mlin* ‘mill’, *mleti* ‘grind’, *moka* ‘flour’, *otrobi* ‘bran’ and *koruza* ‘corn’) and cheese-making (*sir* ‘cheese’, *skuta* ‘cottage cheese’, *sirotka* ‘whey’ and *sesiriti se* ‘settle’) in the selected Slovenian dialects. All lexemes are taken from the *Slovenian Linguistic Atlas*. The listed examples show the linguistic diversity due to the fact that Slovenian dialects border with dialects of Croatian, Hungarian, Italian, Friulian and German. Most lexemes are of Slavic origin, followed by Germanisms (*mohant* and *mohot* ‘spreadable cheese’, *žur*, *žura* or *cmer* ‘whey’), Romanisms appear in the west, in the coastal dialects (*špres* ‘cottage cheese’, *frmenta*, *frmentin* or *frmenton* ‘corn’, *semola*, *šemole* and *šemolini* ‘bran’).

Ključne riječi: slovenska narječja, *Slovenski lingvistički atlas* (SLA), dijalektni leksik, etnologija

Ključne besede: slovenska narečja, *Slovenski lingvistični atlas* (SLA), narečna leksika, etnologija

Keywords: Slovenian dialects, *Slovenian Linguistic Atlas* (SLA), dialect lexicon, ethnology

